

Könyvismertetés

Edit B. Thomas: Römische Villen in Pannonien

Pannónia régészeti és művészeti emlékei között a római-kor anyagi kultúrájának egyetemes történetét tekintve, különös jelentőségük van a balatonkörnyéki római villáknak. Ez az emlékanyag ugyanis viszonylagos sokrétősége folytán kiválóan alkalmas arra, hogy feleletet adjunk arra a kérdésre: miként hatott a provinciális társadalom vezetőrétegének műveltségére a klasszikus, az itáliai római műveltség, illetve melyek azok az önálló vonások, amelyeket a provinciális életforma sajátos gazdasági-társadalmi adottságai alakítottak ki.

A felvetett kérdésekre természetesen csak akkor lehet viszonylagosan megbízható feleletet adni, ha a szóbanforgó emlékanyag összefoglalólag közlésététett. Éppen ezért különös figyelemre tarthat számot nemcsak a provinciális római régészeti és művészettörténeti kutatás, de az itáliai emlékek kapcsán felmerült problémák megoldása szempontjából is a Magyar Nemzeti Múzeum archaeológusának, *B. Thomas Edit*nek új munkája (*Römische Villen in Pannonien – Beiträge zur pannonischen Siedlungsgeschichte*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964). Thomas Edit munkája 418 oldalon, mintegy 235 táblával, számos rekonstrukciós rajzzal, szövegközi képpel vizsgálja a pannóniai villák történeti, régészeti és művészettörténeti jelentőségét. Messze vezetne, ha a nagyméretű monográfia minden fontosabb eredményére kitérnénk, ezúttal elsősorban a balatonkörnyéki villákkal kapcsolatos legfontosabb eredményeivel szeretnénk röviden foglalkozni.

Mielőtt szűkebb témánkra rátérnénk, szükséges vázolnunk Thomas Edit munkájának szerkezetét, hogy láthassuk milyen jelentős hely illeti meg művében a balatonkörnyéki rómaikori emlékanyagot. A könyv tíz részre oszlik. Rövid bevezetés után következik a mű legterjedelmesebb része, mely kb. 340 oldalon keresztül a pannóniai villák leírását adja. E nagyméretű fejezet első pontja a balaton-

környéki villákat ismerteti (*Villen in der Balatongegend*). Ez az alfejezet több mint 100 oldalt foglal magában s az egész fejezet legjelentősebb része. Mintegy félszáz balatonkörnyéki villa ismertetését nyújtja. Ám a mű II. – az előzőnél jóval rövidebb – értékelő jellegű fejezete, amely a pannóniai villatípusokat és legfőbb villa-alaprajzokat ismerteti, szintén foglalkozik a balatonkörnyéki villákkal. A további fejezetek közül különösképpen az V. fejezet, a villák belső dekorációiról (falfestmények, stukkók, mozaikok) tartalmaz fontos adatokat és eredményeket a balatonvidék kutatója számára.

Rátérve mármost a munka legfőbb eredményeire, mindenekelőtt újra hangsúlyoznunk kell, amit a szerző is aláhúz (13. o.), hogy „az általunk ismert római villák legnagyobb csoportját a Balaton környékén találhatjuk”. Lényeges az is, hogy az előkelő italikus telepések és a szegény bennszülött lakosság építkezései közt e vidéken igen lényeges különbség, sőt határozott ellentét állapítható meg. A balatonkörnyéki települések általában határozottan polgári jellegűek, e tájon komoly csapat-testek sohasem állomásoztak hosszabb ideig.

A szerző az említett tájegységen belül – az egyes villákat a településhelyek betűrendes sorrendjében ismerteti. Minden egyes villa tárgyalásánál megemlíti a legfontosabb leletanyagot. A jelentősebb villákat alaprajzban is bemutatja. A villák leírásánál lábjegyzetben közli a vonatkozó legfontosabb irodalmat.

Az egyes részleteredményeket illetően ezúttal csak az újabb – a felszabadulás utáni hús esztendő –, legjelentősebb kutatásaira szeretnénk felhívni a figyelmet. Az 1950-ben a szerző által Ajkán feltárt Hercules-szentély valóban figyelemreméltó emléke a provinciális vallási életnek. Az Akali-Ságpusztáról származó, csak másodlagos felhasználásban ismert oszlopok (amelyek a zánkai templomban állanak) Thomas Edit szerint okvetlenül ró-

maikoriak. Fontos eredmény a balatonfőkajári Diana-kultuszra vonatkozó emlékművek thrák jellegének hangsúlyozása. A pannóniai római fürdőkre vonatkozó ismereteinket új emlékekkel gazdagította a Szentlélek Tihámér által feltárt balatonfüredi római fürdő (7. kép), míg a balatongyöröki fürdő feltárása már 1938-ban megtörtént, első teljes rekonstrukcióját csak a szóbanforgó műben találhatjuk meg. A csopaki villákkal kapcsolatos újabb kutatásokat betetőzi annak a keleti — a szerző szerint ariánus — kapcsolatokat mutató remekművű márványtálnak rekonstrukciója, amely a pannóniai későrómai művészetet fontos új emlékekkel gazdagította (lásd: X. t.). A megerősített, tornyokkal ellátott villatípus jellegzetes példája a Gyulafirátót-Pogánytelek körzetében talált II. sz.-ú építmény (19. kép, rekonstrukció: 20. kép). E helyen különben öt különböző épület került elő, köztük az I. sz.-ú villa építésének két periódusa is megállapítható. Gyulafirátót-Pogánytelekről gazdag helyi kerámiát (Resatus mester készítményeit) és vallástörténetileg is jelentős ólomvotívszobrocskákat tett közzé már korábban is szerzőnk.

Különleges helyet foglalnak el a pannóniai későrómai emlékművekben a Keszthely-fenekpusztai ásatások nyomán feltárt épületek. Az itteni A-B épületkomplexus a legnagyobb méretű pannóniai villák közé tartozik (30. kép), különleges forma az apszisos villaépület (33–34. képek), amelyhez a szerző dáciai analógiát idéz, de talán mindezeknél is érdekesebb — építészeti- és vallástörténeti szempontból egyaránt — az itteni 4. számú épület: egy villából épített bazilika (35.–36. képek).

De az egész pannóniai villa-történet szempontjából a legjelentősebbek a Nemesvámos-balácapusztai villák. A szerző több mint 30 oldalon foglalkozik a II. fejezetben ezeknek a villáknak általános topográfiai és régészeti problémáival, majd a VI. fejezetben a villák festészeti emlékeivel kapcsolatos leglényegesebb stílári és korhatározási problémákat érinti. A több mint 60 (köztük 15 színes) táblával illusztrált fejtegetések lényeges új módszert jelentenek a széleskörű irodalommal rendelkező Baláca-kutatásban. A világhírű szicíliai későantik villa, a Piazza Armerina-i, körül lefolyt parázs viták világosan megmutatták, hogy egy villa mozaikjainak, festményeinek korhatározását csak akkor oldhatjuk meg a valószínűség szerint exakt módon, ha a teljes emlékmű-komplexust együttesen tárgyaljuk. Egy villa építési periódusainak sikeres datálása nyújthatja az egyetlen helyes kiindulópontot az épületben talált egyéb művészeti „ingatlan” emlékek időbeli meg-

határozásához. Kitűnő példa erre a Doro Levi által mintaszerűen publikált antiocheiai villa-mozaikok művészettörténeti helyének kérdése is. B. Thomas Edit a balácai villaépületek leírása és jellemzése után a belső díszítés stílári és kronológiai kérdéseivel foglalkozik. Az épületperiódusok, ill. a lelet-körülmények alapján a szerző megállapítja, hogy az I. számú épület mozaikjait (47. kép, XXII. t. 1.) az 1–2. század fordulójára kell datálnunk, a két apszis mozaik (20. sz.: XVI. t. és 31. sz.: XXIII–XXV. t.) kétségtelenül a 3. században készült. Arra is rámutat Thomas Edit, hogy a legnagyobb balácai mozaik egy átmeneti típust képvisel, amelynek későbbi, pompás kivitelű példáját a neningi villa mozaikja mutatja (lásd: 95. o.). Az I. számú főépület falképei a 2. század közepe táján finom, fehér alapos festményekkel gazdagodtak és „legkésőbb ebben az időben kellett a legsebb mozaikpadlózatnak is készülnie”.

A balácapusztai villa belső díszítésében — hangsúlyozza szerző — a legnagyobb jelentőségű a falfestményeké. Az 1950-ben megnyílt új kiállítás a veszprémi Bakonyi Múzeumban lehetővé tette, hogy a balácai ún. sárgáslila szobáját rekonstruálhassa (XXIX. t.). Az 1958-as rendezés kapcsán újabb lehetőség nyílt további összeállítására. Az I. számú villa falképeinek egy része az épület első periódusában az 1. század 1. harmadában készült, majd a 2. század közepén kiegészítették őket, de még később, a 3–4. században is alkalmaztak falképeket ebben a villában (97. o.). Figyelembe kell vennünk — figyelmeztet a szerző —, hogy az épület pusztulása és többszörös újjáépítése a falképek relatív és abszolút időrendje szempontjából is nagyon lényeges körülmény. A vörös-fekete alapozású falképek színes motívumait szekko-technikával, sablonok segítségével rakták fel a falakra. A fehér alapozású falképek szintén szekko-technikával készültek, a rajtuk levő jórészt vörösbarna könnyed ecsetkezelésű díszítményeken az alakos ábrázolások uralkodnak (v. ö. XLVIII–LXIX. táblák). A szerző megállapítja, hogy „a mi fehér alapozású falképeink legközelebbi analógiái a pompeji-i falfestmények” (103. o.). További analógiákat mutatnak balácai anyaggal a Vespasianus-kori pompeji-i és herculaneumi falképek, míg az ún. szüret-ábrázolás valamivel későbbi és a 2. század közepére datálható.

A balácapusztai stukkókkal foglalkozva szerzőnk megállapítja, hogy azok stílári kapcsolatait nem a pannóniai emlékek közt kell keresnünk, hanem Itáliában. Később megállapítja, hogy a Nemesvámos-Balácapusztai emlékművekből származó stukkók korát az 1–2. századra kell tennünk

A fenti futólagos szemle is mutatja, hogy B. Thomas Edit munkája nemcsak összefoglaló jellegével ad fontos segítséget a Balaton vidékének római kori kultúrájával foglalkozók számára, hanem új eredményeket is hoz és főként új szempontok szerint vizsgálja az emlékeket. Módszere, mint fentebb hangsúlyoztuk, az összetartozó emlékekanyag *együttes* vizsgálatával tud új irányt mutatni különösképpen a belső dekoráció: mozaikok, falképek, stukkók vizsgálatánál. Különösen a nagyértékű

és töredékeiben is sokrétű balácai festmények vizsgálatánál hozott nemzetközi viszonylatban is jelentős eredményt a szerző, midőn ezeket az előző kutatóknál korábban datálhatta.

Munkája a pannóniai építészet és képzőművészet megismerése szempontjából jelentős állomás, és problémafelvetése új kutatásokra nyújt ösztönzést.

Kádár Zoltán

Tartalomjegyzék

MOLNÁR ISTVÁN: Emlékezés Ádám Ivánra 1844—1928	5
ÉRI ISTVÁN: Beszámoló a Veszprém megyei Múzeumi Igazgatóság 1965. évi munkájáról	21
KISS ÁKOS: A veszprémi Bakonyi Múzeum régészeti tevékenysége 1903—1955 között	47
NÉMETH PÉTER—TORMA ISTVÁN: A románi di későbronzkori raktárlelet	59
PETŐ MÁRIA: A Pejacsevics-gyűjtemény Osiris szobrocskája	91
WESSETZKY VILMOS: A Bakonyi Múzeum két Osiris szobrocskája Somlójenőről	97
SZENTLÉLEKY TIHAMÉR: Az örvényesi bronzméces	103
KATONA IMRE: Egy habán tál Veszprém megyei vonatkozásai	111
KŐHEGYI MIHÁLY: Két XVIII. századi vers a veszprémi református templom elvételéről.	131
NAGYBÁKAY PÉTER: Veszprémi és Veszprém megyei céhkorsók	139
PÉTERDI OTTÓ: Gazdasági életkép Bakonypéterdről 1800 körül	205
MIHALIK SÁNDOR: Dunántúli keramik us családok	221
KÉRY BERTALAN: A pápai keménycserépgyár története	235
LÁNCZ SÁNDOR: Egry József alkotásai a Balatoni Múzeumban	279
MOLNÁR LÁSZLÓ: A Herendi Porcelángyár jubileumi szoborpályázata ...	305
PAPP JENŐ: Helytörténet és természettudomány	319
BOROS ÁDÁM—VAJDA LÁSZLÓ: A Bakony bazalthegyeinek mohaföldrajza	331
VERSEGHY KLÁRA: Adatok a Balatonfelvidék zuzmó flórájához	341
SZEMERE LÁSZLÓ: A Bakony szarvasgombái	357
SCHLAGER KÁROLYNÉ: Ásatásból előkerült római bronzméces tisztítása és konzerválása	369
KISS ÁKOS: Megjegyzések Tóth Sándor tanulmányához	373
KÁDÁR ZOLTÁN: Könyvismertetés. Edit B. Thomas: Römische Villen in Pannonien	375

Inhaltsverzeichnis

I. MOLNÁR: Erinnerung an I. Ádám (1844—1928)	5
I. ÉRI: Bericht über die Tätigkeit der Museumsleitung des Komitats Veszprém im Jahre 1965	21
Á. KISS: Die archäologische Tätigkeit des Veszprémer Bakony-Museums zwischen den Jahren 1903 und 1955	47
P. NÉMETH—I. TORMA: Der spätbronzezeitliche Depotfund von Románd	59
M. PETŐ: Die Osiris-Statuette der Pejacsevics-Sammlung	91
V. WESSETZKY: Die beiden Osiris-Statuetten des Bakony-Museums von Somlójenő	97
T. SZENTLÉLEKY: Die Bronzeöllampe von Örvényes	103
I. KATONA: Die Beziehungen einer Habaner Schüssel zum Komitat Veszprém	111
M. KŐHEGYI: Zwei Gedichte über die Konfiszierung der reformierten Kirche von Veszprém aus dem 18. Jahrhundert	131
P. NAGYBÁKAY: Zunftkrüge aus Stadt und Komitat Veszprém	139
O. PÉTERDI: Wirtschaftsbilder von Bakonypéterd aus den Jahren um 1800	205
S. MIHALIK: Transdanubische Keramikerfamilien	221
B. KÉRY: Geschichte der Steingutfabrik von Pápa	235
S. LÁNCZ: Die Schöpfungen von J. Egry im Balaton-Museum	279
L. MOLNÁR: Preisausschreiben für Kleinplastik anlässlich des Jubiläums der Herender Porzellanfabrik	305
J. PAPP: Lokalgeschichte und Naturwissenschaft	319
Á. BOROS—L. VAJDA: Die Moosgeographie der Basaltergüsse des Bakony- waldes	331
K. VERSEGHY: Beiträge zur Flechtenflora des Balatonplateaus	341
L. SZEMERE: Die Trüffel des Bakonywaldes	357
FRAU E. SCHLAGER: Reinigung und Konservierung einer ausgegra- benen römischen Bronzeöllampe	369
Á. KISS: Bemerkungen zur Studie des S. Tóth	373
Z. KÁDÁR: Buchbesprechung. Edit B. Thomas: Römische Villen in Pannonien	375

Table des matières

ISTVÁN MOLNÁR: En commémoration d'Iván Ádám 1844—1928	5
ISTVÁN ÉRI: Compte rendu de l'activité en 1965 de la Direction des Musées du Comitat de Veszprém	21
ÁKOS KISS: L'activité archéologique du Musée du Bakony de Veszprém (1903—1955)	47
PÉTER NÉMETH—ISTVÁN TORMA: Le dépôt de l'âge du Bronze final de Románd	59
MÁRIA PETŐ: La statuette d'Osiris de la collection Pejacsevics	91
VILMOS WESSETZKY: Deux statuettes d'Osiris provenant de Somlójenő, conservées au Musée du Bakony	97
TIHAMÉR SZENTLÉLEKY: La lampe de bronze d'Örvényes	103
IMRE KATONA: Un plat „haban” et ses rapports avec le comitat de Veszprém	111
MIHÁLY KŐHEGYI: Deux poèmes du XVIII ^e siècle parlant de la mainmise sur l'église protestante de Veszprém	131
PÉTER NAGYBÁKAY: Chopes de corporation de Veszprém et du comitat de Veszprém	139
OTTO PÉTERDI: Tableau économique de Bakony Péterd vers 1800	205
SÁNDOR MIHALIK: Familles de céramistes de la Transdanubie	221
BERTALAN KÉRY: Histoire de la fabrique de faïence de Pápa	235
SÁNDOR LÁNCZ: Les tableaux de József Egry au Musée du Balaton	279
LÁSZLÓ MOLNÁR: Le concours jubilaire pour oeuvre plastiques ouvert par la Manufacture de Porcelaine de Herend	305
JENŐ PAPP: Historie locale et sciences naturelles	319
ÁDÁM BOROS—LÁSZLÓ VAJDA: Géographie des mousses des monts de basalte du Bakony	331
KLÁRA VERSEGHY: Données relatives à la flore lichénique du haut pays du Balaton	341
LÁSZLÓ SZEMERE: Les truffes du Bakony	357
ERZSÉBET SCHLAGER: Le nettoyage et la conservation d'une lampe roma- ine livrée par les fouilles	369
ÁKOS KISS: Remarques sur l'étude de Sándor Tóth	373
ZOLTÁN KÁDÁR: Compte rendu. Edit B. Thomas: Römische Villen in Pan- nonien	375

СОДЕРЖАНИЕ

ИШТВАН МОЛНАР: Воспоминание об Иване Адаме (1844—1928)	5
ИШТВАН ЭРИ: Отчет о деятельности Управления музеев комитата Веспрем в 1965 году	21
АКОШ КИШШ: Деятельность веспремского Баконьского музея в области археологии (в 1903—1955 гг)	47
ПЕТЕР НЕМЕТ, ИШТВАН ТОРМА: Находка склада поздней бронзовой эпохи из с. Романд	59
МАРИА ПЕТЁ: Статуэтка Озириса из коллекции Пеячевичев	91
БИЛМОШ ВЕССЕЦКИ: Две статуэтки Озириса Баконьского музея из с. Шомлоенё	97
ТИХАМЕР СЕНТЛЕЛЕКИ: Бронзовый светильник из с. Эрвеньеш	103
ИМРЕ КАТОНА: От ношения хабанского блюда к комитату Веспрем	111
МИХАЙ КЁХЕДЬИ: Два стихотворения из 18. века про отнятие веспремской кальвинистской церкви	131
ПЕТЕР НАДЬБАКАИ: Кружки гильдий из г. и комитата Веспрем	139
ОТТО ПЕТЕРДИ: Картина экономической жизни из села Баконьпетерд около 1800 г.	205
ШАНДОР МИХАЛИК: Семьи керамиков Задунайского края Венгрии	221
БЕРТАЛАН КЕРИ: История завода твердых глиняных посуды в г. Папа	235
ШАНДОР ЛАНЦ: Произведения Йожефа Эгри в Балатонском музее	279
ЛАСЛО МОЛНАР: Юбилейный конкурс на скульптурные изделия Хередского фарфорового завода	305
ЕНЁ ПАПП: Местная история и естествознание	319
АДАМ БОРОШ, ЛАСЛО ВАЙДА: География мхов базальтовых гор Баконя	331
КЛАРА ВЕРШЕГИ: Данные к флоре лишайников северных берегов Балатона Ч. .	341
ЛАСЛО СЕМЕРЕ: Трюфели Баконя	357
КАРОЙНЕ ШЛАГЕР: Очистка и консервация римского бронзового светильника из раскопок	369
АКОШ КИШШ: Замечания к очерку Шандора Тота	373
ЗОЛТАН КАДАР: Рецензия книги. Edit. B. Thomas: Römische Villen in Pannonien	375

Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság kiadványai
VERÖFFENTLICHINGEN DER DIREKTION DER VESZPRÉMER KOMITATSMUSEEN

B. THOMAS EDIT—SZENTLÉLEKY TIHAMÉR: Vezető a veszprémi Bakonyi Múzeum régészeti kiállításában (1959)

EDIT B. THOMAS—T. SZENTLÉLEKY: Führer durch die archäologischen Ausstellungen des Bakonyer Museum in Veszprém (1959)

Tihany. Vezető a Múzeum kiállításához (1963)

Führer durch das Museum von Tihany (1963)

(elfogyott — vergriffen)

VAJKAI AURÉL: Bakonyi Ház (1963)

ÉRI ISTVÁN—VAJKAI AURÉL: Veszprém megye múzeumai (1963)

ISTVÁN ÉRI—AURÉL VAJKAI: Museen entlang des Balaton (1963) (elfogyott — vergriffen)

TARNAY ZSUZSANNA—RÓZSA GYÖRGY: Batsányi János irodalmi munkássága és egykorú képmásai (1963) (elfogyott — vergriffen)

Veszprém megyei Múzeumok közleményei I. (1963)

É. TAKÁCS MARGIT—PÉTER MÁRTA: Csikász Imre emlékkiállítás (1964)

B. THOMAS EDIT: Baláca, freskó, stuttó, mozaik
Baláca, Fresko, Stuck, Mosaik (1964)

FEKETE GÁBOR: A Bakony növénytakarója (1964)

Veszprém Megyei Múzeumok közleményei 2. (1964)

B. THOMAS EDIT: A nagydémi lararium (1965)

Borsos Miklós szobrászművész kiállítása (Tihany 1965) (elfogyott — vergriffen)

dr. Tompa Kálmán képzőművészeti gyűjteménye (Veszprém 1965)

(elfogyott — vergriffen)

Gorka Livia keramikus kiállítása (Keszthely 1965)

PAPP JÓZSEF: A Bakony növénytani bibliográfiája (1965)

Botanische Bibliographie des Bakony-Gebirges (1965)

Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 3. (1965)

Egry József festőművész emlékkiállítás (Tihany 1966)

Balatoni Nyári Tárlat (Keszthely 1966)

Vass Elemér emlékkiállítás (Veszprém 1966)

Reissmann Károly Miksa festőművész emlékkiállítás (Veszprém 1966)

TAPFER DEZSŐ: A keleti Bakony madárvilága (1966)

Die Vogelwelt aus dem Ost-Bakony Gebirge (1966)

Kiadja a Veszprém Megyei Múzeumok igazgatósága.
Felelős kiadó: Éri István megyei múzeum igazgató.
Technikai szerkesztő: Nagybákay Péter.
A címlapot tervezte: Katona László.
A kézirat nyomdába érkezett: 1966. március.
Megjelent: 1966. december, 1000 példányban 24 ív terjedelemben.
66/1240. Franklin nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi utca 28.